

Könyvvilág

Lentner Csaba

Bencsik Gábor Horthy-kötetéről

Review about Dr. Gábor Bencsik's Horthy-Book

ÖSSZEFOGLALÁS

Bencsik Gábor PhD, történész Horthy Miklósról írt könyvének immár hetedik kiadása látott napvilágot. Magyarország egykori kormányzójának történelmi szerepe máig ellentmondásos. A könyvben a szerző tudományos módszerekkel az igazi Horthyt próbálja bemutatni, így ír mind az előnyös, mind a kevésbé előnyös döntéseiről, és a döntések hátterében álló személyes motivációiról, neveltetéséről, életútjáról. No, és nem utolsósorban a történelmi korszakról, amelyben Horthy élt, és próbálta a magyarság érdekeit képviselni.

SUMMARY

The seventh edition of a book of Miklós Horthy by historian Gábor Bencsik has been published recently. The role played by Hungary's one-time governor in history is controversial. In an effort to give a picture of the genuine Horthy by scientific

methods, the author tackles on both his decisions that turned out to be successes and those which ended up in failure, as well as his personal motives, education and path. Last but not least, he also gives an outline of the historical period in which Horthy lived and tried to represent Hungarian interests.

RENDSZERVÁLTÁS ÓTA (IS) REGNÁLÓ NÉZETEK HORTHYRÓL

Több mint két évtized telt el azóta, hogy lezajlott az első szabad választás. Még mindig hatnának a régi elvárások és értékrendek? Nem lehetetlen. Hiszen éppen mostanában mutattak rá tudományos kutatók, hogy a Horthy-rendszerről örökölt ideológia egyes elemei (a hazának és a családnak a két világháború között uralkodó konzervatív értelmezései, irredenta eszmék) szinte a föld alatt tovább éltek... A Horthy-rezsim politikai

PROF. DR. LENTNER CSABA egyetemi tanár a Nemzeti Közszerkeleti Egyetemen, a Polgári Szemle főszerkesztője (dr.lentnercsaba@gmail.com).

Könyvvilág

bukása után még hatnak, sőt felélénkülnek. Rainer M. János találó szóképpel „búvópatakokhoz” hasonlította a folyamatot: a föld alatt áramlik, szájról szájra, nemzedékről nemzedékre terjednek bizonyos gondolatok, és amikor lehetőség van rá, kitörnek a felszínre – olvashatjuk Kornai János 2012-ben kiadott könyvében.¹

Berend T. Iván, az MTA korábbi elnöke, jelenleg a Los Angeles-i UCLA egyetem tanárának álláspontja szerint minden európai ország számára döntő, és természetesen Magyarországra is vonatkozik, hogy az egyetlen kiút Európa, a további integráció és annak keretében történő fokozatos felzárkózás. Az elzárkózás sehova sem vezet, amit a két világháború közötti gazdasági nacionalizmusnak nevezett politika teljes kudarca is bizonyít.²

Martonyi János, a második (és az első) polgári kormány külügyminiszterének nyilatkozata Washingtonban: „Nem fogjuk rehabilitálni Horthy Miklóst vagy a rendszerét. Sehol sem fogunk hivatalosan emlékművet állítani neki.” Ennek indokául Martonyi a kormányzónak az 1944. október 15. – a nyilas hatalomátvétel – után játszott szerepére hivatkozott.³

A történelmi korok megítélése objektív, több szempontú vizsgálódás alapján lehetséges.⁴ Lapozzunk is bele a könyvbe, írjuk le, miről szól Bencsik dr. könyve, milyen tudományos módszertant alkalmaz, melyek a konklúziói e sokak által, mindkét oldalról máig vitatott történelmi korszakról és vezetőjéről, vitéz nagybányai Horthy Miklósról, az egykori kormányzóról.

LAPOZZUNK BELE A KÖNYVBE

„A Verne Gyula tollára illő mesebeli utazás 1894 májusában ért véget. Horthy fe-

lejtetetlen élményekkel, a szó minden értelmében kitárult horizonttal tért vissza – valamint a bal karján egy nagyméretű tetoválással. Hol és hogyan szerezte be, nem tudni. Úgy látszik, utóbb megbánta a dolgot, mert később soha említés sem esett róla. Visszatérte után három hónapos szabadságot kapott, és természetesen nyomban hazautazott. Az első napokat Budapesten töltötte, elment a Nemzeti Színházba is. Emlékirataiban ismét valami meglepőről ad számot. »Az első sorban ültem, kifogástalan hallásom volt, mégis alig értettem meg valamit. Három éven át alig egy-két esetben hallottam magyar szót, nem csoda tehát, hogy időbe tellett, míg édes anyanyelvem soká nélkülözött hangjaihoz ismét hozzászoktam.« Itt valami nem stimmel: az ember három év alatt nem felejt el az anyanyelvét.”

A fenti sorok Bencsik Gábor: Horthy Miklós. A kormányzó és kora című kötetéből, annak 24. oldaláról valók. És jól illusztrálják azt a tényt, hogy egy történelmi szereplő megítélésekor milyen sok szempontot kell mérlegre tennünk, egy ember személyisége milyen sok összetevőből áll össze. Ami a konkrét jelenséget illeti, Bencsik arra a következtetésre jut, hogy Horthy Miklós fiatal éveiben, a Monarchia tengerészisztjeként egy időre valóssággal homo monarchicussá, a Monarchia mint egységes állam polgárává vált. Nem arról van szó, hogy nemzeti identitást váltott, magyarságtudatával, sőt magyar öntudatával nem volt semmi probléma. Őfelsége tengerészisztje a németet nem az osztrák nemzet, hanem az uralkodó és az összmonarchia nyelveként vette át, olyan sikeresen, hogy az mélyen belé ivódott, és idős korában, a portugáliai emigrációban olykor már keresnie kellett a magyar szavakat.

Könyvvilág

Mindez azonban a legkevésbé sem jelenti azt, hogy Horthy Miklós ne lett volna igaz hazafi, legalábbis a saját és kortársai felfogása szerint. Aktív államfőként, majd a múlt szereplőjeként rengeteg kritika érte, de a hazafiatlanság, nemzetétől való idegenség nem volt közöttük. Az ő szellemi gyökerei azonban nem a szabadságharchoz, majd pedig a Habsburg-házzal való szembenálláshoz vezetnek vissza. Egyetlen felmenője sem vett részt a szabadságharcban, ám középnemesként annál többet veszített a család a passzív ellenállás évtizedeiben. A parasztságot ez az ellenállás gyakorlatilag egyáltalán nem érintette, a városi polgárság is zavartalanul élte mindennapjait, az arisztokrácia külhoni utazásokkal tölthette az idejét, ám a középnemesség bezáródott a maga provinciális kisvilágába, el lévén zárva előle mind a katonai, mind a hivatalnoki pálya. A kiegyezés ezt az akadályt gördítette el, fényes karrierok sorát indítva el. Gondoljunk csak bele: a dualizmus évtizedei alatt Horthy Miklós apja főrendi házi tagságig emelkedett, István bátyja lovassági tábornok lett, Szabolcs öccse főispán, ő maga pedig admirális – mindezt egy olyan családból, amelyről 1867-et megelőzően a megye határain kívül alig hallottak.

Így már érthetővé válik, hogy a fiatal Horthy, anélkül, hogy ennek tudatában lett volna, miért vált lelkében is a Monarchia polgárává. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy ez a belső folyamat még a dualizmus idején megállt, letisztult: Horthy nem váltott anyanyelvet még akkor sem, amikor az uralkodó szárnysegédi feladataira kapott megbízást. Holott számos forrás alapján tudjuk, hogy soha senkire nem tekintett akkora tisztelettel, mint Ferenc József-re – még a saját apjára sem. Horthyban megvalósult a Ferenc József-i idea: nemzeti identitását megőrizve azo-

nosult a birodalommal. A kor magyar nemzeti gondolkodói bizonyos ellen-szenvvel tekintettek erre az új önazonosságra, de ma már tudjuk, hogy akár az egyesült Európa szellemi elődjének is fel-foghatjuk ezt a – végül összeomlásszerű kudarcba fulladt – közép-európai kísérletet.

Bencsik Gábor Horthy-életrajza az idén hetedik kiadásban látott napvilágot. Most már – mindnyájunk örömére – a témában számos színvonalas kötettel kell versenyeznie, de amikor 2001-ben először megjelent, még csupán a két háború közötti időszak – érthetően – pozitívan elfogult életrajzai, valamint a kommunista évtizedek durván torzító, történelemhamisító munkái voltak hozzáférhetőek. Bencsik dr. kötetével egy időben jelent meg Thomas Sakmyster Admirális fehér lovon című, a korábbiaknál lényegesen kiegyensúlyozottabb monográfiája. Bencsik saját bevallása szerint „harag és elfogultság nélkül” írta munkáját, és noha a sorok közül rendre kiérződik választott főhőse iránti rokonszenve, valójában sike- resen oldotta meg a feladatot.

Egyik érdeme éppen az, hogy árnyalt képet fest mind Horthy személyiségéről, mind arról a politikai közegről, amelyben működött. A kötet utószavában, 2001-ben így ír: „Horthy Miklós megítéléséről máig sem alakult ki konszenzus. Sokan vannak, akik továbbra is egy retrográd, antidemokratikus rendszer képviselőjét látják benne, aki terrorral jutott hatalomra, diktatórikus eszközökkel tartotta azt meg, kiszolgáltatta Magyarországot a fasizmusnak, és akinek a lelkén sok százezer elhurcolt ártatlan ember, frontkatona és civil élete szárad. A szerző nem ringatja magát abban az illúzióban, hogy őket e kötet más meggyőződésre vezeti. Vannak olyanok is, akik Horthyban Szent Istvánhoz,

Könyvvilág

Hunyadihoz, Kossuthhoz hasonló hőst látnak – meglehet, hogy ők csalódnak majd. De talán növekszik azok száma, akik nem előzetes feltevéseik igazolását keresik, hanem olyan információkat, amelyek segítségével harag és elfogultság nélkül alakíthatják saját véleményüket. A szerző legfőbb célja az volt, hogy az ő segítségükre legyen.”

A hét kiadás meglehetősen erős bizonyíték arra, hogy a célt sikerült elérni. Ami Horthy megítélését illeti, a nyilvánosság és az aktuálpolitika szintjén valószínűleg nem sokkal járunk előbbre, a közmegítélés azonban bizonyosan árnyaltabbá vált. Sok más forrás mellett Bencsik kötetéből is tudjuk például, hogy Horthy hatalomra kerülése nem a fehérterrornak köszönhető, hanem egy széles, nemzetközi konszenzusnak, amelynek kimunkálásában jelentős szerepet vitt az antant budapesti brit megbízottja. Tudjuk, hogy a fehérterrort nem Horthy vezette, sokkal inkább kényszerűen tűrte. Ahogy Prónay Pál, a megtorlások egyik vezéralakja fogalmazott: „Őneki (mármint Horthynak – L. Cs.) ragaszkodni kellett a különítményekhez, és nem is mert gátat vetni a büntetőexpedícióknak, amelyek sajnos a zsidósággal való leszámolást tűzték ki célul, mert különben elpártol tőle a nemzeti alapon álló tábor, és másvalaki köré csoportosul.”

Ezen a megállapításon az sem módosít, hogy több visszaemlékezésből tudjuk: bizalmas körben, radikális tisztársai körében Horthy olykor sokkal keményebb hangot ütött meg, mint amilyennek később tettei alapján mutatkozott. Ez a ketősség kormányzósága idején is megmaradt, és látogatói, akik nem ismerték ezt a tulajdonságát, sokszor meglepődtek. Azzal a tudattal jöttek el tőle, hogy teljesen azonosult a véleményükkel, aztán csodál-

kozva tapasztalták, hogy döntéseiben semmi sem tükröződik abból, amit a személyes találkozásokor mondott. A kormányzót időnként el tudta önteni a pulykaméreg, olyat csapott az asztalra, hogy fröcsköelve repült a tintatartó – de súlyosan csalatkozott, aki azt hitte, hogy az ilyen pillanatokban kimondott szavak már kész döntésnek tekinthetők. Bencsik a kormányzó pozitív tulajdonságai közé sorolja, hogy Horthy tisztában volt saját korlátaival, és az egy Gömbös Gyula kivételével mindig megfontolt, tapasztalt politikusokra bízta a hatalom gyakorlását. E politikusok közül is kiemelkedik Bethlen István, aki valójában formát adott a két háború közötti politikai berendezkedésnek.

A két háború közötti időszak politikai berendezkedését a kormányzó hívei és ellenfelei egyaránt Horthy-rendszernek szokták nevezni – tévesen. Amint a kötetből is világosan kiderül, a kereteket egyértelműen Bethlen István alkotta meg egy évtizedig tartó miniszterelnöksége alatt, és bizonyos mértékig ellenőrzése alatt tartotta még azután is. Államjogi értelemben a korszak semmiképpen sem nevezhető prezidenciálisnak, a végrehajtó hatalomhoz az államfőnek kevés köze volt. A kormányzói jogkör közjogi szempontból középerősnek volt mondható, és Horthy a legutolsó évekig nem is kívánt ezen túlterjeszkedni. Bethlen István szigorú következetességgel megadta a kormányzónak az államfőnek kijáró tiszteletet, folyamatosan tájékoztatta az ügyek menetéről, Horthy pedig teljesen, mondhatnánk fenntartás nélkül megbízott benne, noha a kapcsolatuk barátinak nem volt nevezhető.

Talán ennek tudható be, hogy mikor Bethlen – kissé belefáradva a hatalom gyakorlásába – lemondott a miniszterel-

Könyvvilág

nökségről, Horthy Gömbös Gyulának adott kormányalakítási megbízatást, noha a kormánypárt vezére Bethlen maradt. Előre tudni lehetett, hogy itt két dudás került egy csárdába, előbb-utóbb kenyértörésre viszik a dolgot – a kormányzó pedig Gömbös oldalára állt.

„Ava van egy miniszterelnök (Gömbös – L. Cs.), aki az ellenzékét uszítja rá saját pártja többségére, és folyamatosan új koalícióval zsarolja, miközben olyan gúnnyal beszél a többség vezéről (Bethlenről – L. Cs.), ami még a politikában – ahol sok minden megesik – is több a soknál. A többség vezére pedig úgy igyekszik megbuktatni saját miniszterelnökét, hogy ismételten bizalmat szavaztat neki, miközben programját elszabotálja. A miniszterelnöknek ez lehetőséget ad arra, hogy folyamatosan panaszkodjék: gúzsba kötve kell táncolnia, a dolgok ezért nem haladnak előre. A »gúzsba kötő« Bethlen erre azt hajtogatja: az ég óvjon meg attól, hogy Gömbös a »saját táncát« lejtse – de más megoldást kínálni nem tud. Ennél zavarosabb víz már nem is lehet a pohárban. Horthy hosszú töprengés után úgy döntött, hogy kiönti ezt a zavaros vizet. Feloszlatta az országgyűlést, és ezzel elkövette első jelentős politikai hibáját. Akkor nem állt ki Bethlen mellett, amikor Magyarország egyetlen esélye a mozdulatlan-ságba dermedés lett volna.”

A fenti részlet szerencsésen világít rá arra, hogy a politikai játszmák a két háború között is olykor nehezen átláthatók voltak, és hogy Horthy alkalmanként hibázott, rossz döntéseket is hozott. A fent említett előrehozott választások Bethlen meggyengülését és a Gömbös nevével fémjelzett radikális erők megerősödését, Magyarországnak a német politikai vonalhoz való erőteljes közeledését hozták magukkal. Gömbös szinte a teljes tábornoki

kart németbarát tisztekkel cserélte le, ami később súlyosan megbosszulta magát. Kiszabadította a szellemet a palackból, és az övét követő kormányok erejéből már csupán e szellem elleni, végül vesztesnek bizonyult védekezésre futotta.

A kötet soraiból kiolvashatóan Bencsik nem rokonszenvez Gömbössel – de ez nem akadályozza meg abban, hogy vonzó tulajdonságait bemutassa. „Míg Teleki Pált gyakran lehetett látni olyan öltözékben, mint egy kirándulni induló gimnáziumi földrajztanár, Bethlen pedig úgy öltözött, mint egy disztिंगvált angol úr, addig Gömbös számtalan kosztümmel lepte meg közönségét: hol gazdag díszmagyarban pompázott, hol pulóverben, zsebre dugott kézzel jelent meg, hol tábornoki egyenruhában, majd pedig zsakettban. A jelmez azonban csupán kellék volt azokhoz az »előadásokhoz«, amelyek során Gömbös elbűvölte közönségét.” Igen, a miniszterelnök színes, oldott, jó humorú egyéniség volt, ráadásul sodró erejű szónok, akinek egy időre nagyon sokan behódoltak. Horthy is.

Gömbös váratlan, súlyos vesebetegsége, majd halála után Horthy visszakozott, a megbízható, szélsőségektől mentes Darányi Kálmánt kérte fel a kormányalakításra. Darányi rendet csinált a kormánypártban, és megpróbálta megtörni az éledző szélsőjobb lendületét, Szálasi Ferencet börtönbe záratta. „A felbolydult országot azonban ilyen intézkedésekkel már nem lehetett lecsillapítani”, írja Bencsik. „Az igazat megvallva nehéz megmondani, hogy milyenekkel lehetett volna.”

A kötet újra és újra kísérletet tesz arra, hogy – elsősorban Horthy saját Emlékirtaira támaszkodva – rekonstruálja az idős államfő belső érzéseit. Kockázatos próbálkozás, szokatlan egy történeti igénytel megírt életrajz esetében – de nem lehet

Könyvvilág

elvitatni, hogy gazdagítja a személyiség-rajzot. A szerző joggal tételezi fel, hogy egy önvallomásban vannak árulkodó mondatok, amelyekből komoly következtetéseket is le lehet vonni, „Már ekkor feltűnt nekem rendkívüli emlékezőtehetsége (mármint Hitleré – L. Cs.), ennek segítségével ez az autodidakta sok mindent átfogó ismeretekre tett szert”, idézi a kötet Horthy Emlékiratait. „Ez az autodidakta” – a megfogalmazásból Bencsik valószínűleg nem alaptalanul következtet Horthy részéről némi lekicsinylésre. Annak a Horthynak a részéről, aki admirális-ként fejezte be a világháborút, szemben Hitler káplári rangjával.

A szerző egyébként sem feltételezi, hogy Horthy lélekben meghódolt volna a német kancellár előtt. Valószínűleg igaza van, amikor azt állítja, hogy a Hitlerhez intézett diplomáciai levelei ömlengő stílusából egyáltalán nem lehet következtetni a magyar államfő valódi érzéseire. Horthy ezer szállal kötődött a tág értelemben vett német kultúrához, a német második anyanyelve, vagy inkább apanyelve volt (saját édesapja iránti ambivalens érzelmei mellett valójában Ferenc Józsefben találta meg az apaideált), igazi nagyrabecsléssel azonban inkább Angliára tekintett. Horthy nem volt mai értelemben vett demokrata, felfogását a tekintélytisztet, a felsőbbségnek való engedelmesség határozta meg – a brit demokráciának tehát inkább a konzervatív vonásai voltak számára rokonszenvesek. A németországi berendezkedésben éppen e konzervatív alapok szétdúlását, az ortegai értelemben vett tömegek lázadását látta (szinte bizonyos, hogy nem olvasta Ortega y Gasset korszakos művét), számára Hitler e tömegek élére álló diktátor volt.

A német kancellár hatalmas politikai sikerei azonban rá sem maradtak hatás

nélkül. Környezetében egyre többen váltak Hitler csodálójává, és mikor német támogatással megindult az egész ország által annyira várt területi revízió, Horthy – aki egyre nagyobb befolyást nyert a magyar politikára – elkötelezte magát a német szövetség mellett, akár Anglia ellenében is. Aminek sajnos egyenes következménye lett az antiszemitizmus törvényi szintre emelése.

Bethlen István, aki ekkor már a politikai küzdőtér szélére sodródott, világosan látta ezt a veszélyt, és a maga eszközeivel meg is próbált tenni ellene. Horthy nem volt ilyen bölcs, a törvényt aláírta, és ezzel személyes felelősséget is vállalt. Éleslátását – ahogy az egész országét – eltompította a revízió csodálatos ünneppsorozata. Horthyt országgyarapítóként ünnepelte az ország, és az ekkor már hetvenedik évén túl járó államfő hagyta, hogy magával ragadja a lelkesedés. A régi barát, Teleki Pál öngyilkossága mélyen megrázta, de már nem hitt abban, hogy a németekkel szemben bármilyen alternatíva is létezne Magyarország számára. Következő látogatását Hitlernél maga kezdeményezte, feltehetően, hogy első kézből kapjon információt a nyílt német szövetség kereteiről és lehetőségeiről. Hitler udvarias volt és magabiztos, érzékeltette, hogy tulajdonképpen már nem is nagyon van szüksége Magyarországra.

A német vezér a Szovjetunió elleni hadba lépést sem szorgalmazta, sem akkor, sem később. Horthy azonban hagyta magát meggyőzni a németbarát magyar tábornokok által, és a sokat vitatott kassai bombázás után lényegében személyes döntést hozott a Szovjetunió elleni hadüzenetről. Sok szempontot figyelembe vehetünk ennek a döntésnek a megítélésakor, de ahogy Bencsik fogalmaz: „mind ezen megfontolások végén mégis ott áll a

Könyvvilág

tény: akkor, 1941. június 26-án a hadba lépés súlyos politikai hiba volt. Talán az sem túlzás, hogy ezen a napon Magyarország fordulóponthoz érkezett. Nem hiszünk, hogy elkerülhette volna a sorsát, nem hiszünk, hogy kimaradhatott volna a háborúból, és megmenekülhetett volna a szovjet megszállástól. De azt igen, hogy az ország súlyos erkölcsi törést szenvedett, elkötelezte magát az igazágtalan háború mellett, és többé már nem lehetett megállítani azokat a nácibarát magyar erőket, amelyek az egyre erősebb elkötelezettség irányába hatottak. (...) Horthy Németországgal, pontosabban a náciizmussal szemben ekkor intellektuális értelemben elvesztette a csatát, és attól fogva már csak védekezésre futotta az erejéből.”

A kényszerpályán egyre gyorsuló ütemben rohant az ország a katasztrófa felé. Ennek a rohanásnak a valamelyes fékezésében pedig egyre nagyobb feladat jutott a kormányzónak, az egyetlen olyan politikusnak, aki még élvezte az ország többségének bizalmát. Valódi eszközei azonban ekkorra már elfogytak, egyetlen reményét csupán abba vethette, hogy az ország a lehető legkisebb veszteséggel túléli a határainkhoz közelgő világégést. Amíg lehetett, saját megbízható embereire bízta a végrehajtó hatalom gyakorlását, amikor már nem lehetett, legalább olyan németbarát politikusokra, akik nem tesznek túl nagy kárt. Amikor világossá vált előtte, hogy a németek elveszítik a világháborút, nem túl erőteljes kísérleteket tett arra, hogy a nyugati szövetségesek kezére juttassa a Magyarország feletti döntés jogát, és elkerülje a szovjet megszállást. Reményeiben azonban csalatkoznia kellett.

Nyitva volt még számára az a lehetőség, hogy lemond, és belső vagy külső emigrációba vonul. Az egykori tengerész azonban semmi körülmények között nem volt

hajlandó elhagyni a süllyedő hajót. Történt egy kísérlet emigráns magyar kormány alakítására, erre a célra alkalmas összeget ki is juttattak a washingtoni magyar nagykövetségre, de aztán ezt a megoldást is elvetették. Horthy a helyén maradt, az 1944. március 19-i megszállást követően is.

Sokan sokféle magyarázatot igyekeztek adni arra, hogy a hivatalban lévő magyar államfő miért maradt a posztján, és ugyanakkor miért vonult teljes passzivitásba. Bencsik Ormos Mária álláspontját osztja, aki szerint a kormányzó erkölcsi értelemben egyfajta dermedt, cselekvés-képtelen állapotba került, olyan problémával szembesült, amelyre képtelen volt akár csak részmegoldást is találni.

Ebből a dermedtségből először a budapesti gettó felszámolására, a budapesti izraelita lakosság deportálására tett előkészületek hallatán ébredt fel. Nem lehet elvitatni azt, hogy teljes politikai súlyát latba vetve leállította a deportálást, így közel kétszáz ezer honfitársát mentette meg. A körülmények arról győzték meg, hogy van bizonyos cselekvési tere. Bonyolult politikai játszmába kezdett, hogy elérje a német csapatok kivonását – Hitler erre ígéretet is tett –, majd pedig elfogadható kormány hatalomba emelését. Ért is el bizonyos sikereket, amelyek azzal kecsegtettek, hogy adott pillanatban ismét döntési helyzetbe kerülhet.

Ezt a pillanatot Horthy 1944. október 15-én érezte elérkezni. Pontosabban már öt héttel korábban, hiszen a szeptember 7-i koronatanácson (a kormányzó jelenlétében megtartott kormánytanácson) bejelentette fegyverszüneti szándékát. „A kormány tagjainak többsége azonban meghátrált a felelősség elől”, írja a kötet, „az idős államfőt lényegében magára hagyták ezen az ülésen, és a 11-i minisz-

tertanácson is. Pedig Horthy felkínálta a kibúvót. A minisztertanács jegyzőkönyve szerint »a kormányzó úr csak azt az egyetlen kérdést intézi a kormány tagjaihoz: kik vállalják elhatározásáért vele együtt a felelősséget, és kik nem. Elhatározása azonban a válaszoktól függetlenül végleges.«¹ A kormány tagjai, élükön Lakatos Gézával, kínos időhúzásba kezdtek, amely heteken át folytatódott. Horthy október 15-én vetett ennek véget. Ekkor már reménytelenül későn. A kiugrási kísérlet összeomlott, és vele a Horthy-korszak is.

Ami ezután történt, már csak epilógus. Bencsik Gábor kötete röviden, de hűen követi az eseményeket, a fogság heteit, az emigráció esztendeit. Az életút ténylegesen 1957. február 9-én, szellemi értelemben azonban 1956. november 4-én zárult. Ezen a napon hunyt ki számára minden remény, hogy még egyszer Magyarország földjére léphet. Ezt az utat már csak hamvai teheték meg. 1993-ban Kenderesen temették újra az Antall-kormány miniszterének jelenlétében. Hazahozatalát a Magyar Tengerészek Egyesülete kezdeményezte. Antall József miniszterelnök korszorút küldött, és családjával képviseltette magát.

„Horthy Miklós egyesek számára hős, mások számára visszataszító személyiség. Kétségtelenül egyik sem volt, de nem könnyű megítélni történetét”, írja a katolikus irányzatú francia La Croix budapesti tudósítója 1993-ban, a kenderesi újrateremtés idején. Horthy, a történelmi személyiség és korának megítéléséhez ad objektív iránytűt Bencsik Gábor történész VII. kiadásban megjelent műve. Érdemes elolvasni!

(Dr. Bencsik Gábor: *Horthy Miklós. A kormányzó és kora. Magyar Mercurius Kiadó, Budapest, 2012, VII. kiadás, 288 oldal.*)

JEGYZETEK

¹ Kornai János: *A szocialista rendszer*. Kalligram Kiadó, 2012, bevezető fejezet, XVII. Kornai akadémikus Rainer M. János *Búvópatak* című írásából idéz, *Élet és Irodalom*, 2012. február 10. A teljesség igényével le kell írni, hogy Kornai hasonló veszélyes jelenséget vél felfedezni a kádári örökség továbbélése kapcsán is (Uo. IX.). E tekintetben Richard Rose: *Insiders and Outsiders. New Europe Barometer 2004*. Centre for the Study of Public Policy, Glasgow, UK, továbbá Vásárhelyi Mária: *Csalódások kora. Rendszer-váltás ahulnézetben*. MTA, 2005 kutatásaira (is) hivatkozik. Kornai János a Horthy-, illetve a Kádár-korszak pozitív emlékeinek társadalmi léptékű továbbélésében a piacgazdaság, tegyük hozzá, az általa évtizedeken át favorizált, 2007-től azonban világméretű kudarcot vallott neoliberais piacgazdaság (és többpárti plurális demokrácia) közbeszéd szintjére eljutó sikertelenségének veszélyét vizionálja. Tegyük hozzá, Magyarországra asszociálva, nem alaptalanul... Nem lelhetünk ugyanis arra teljes bizonyosságot, hogy a piaci elemekkel átszőtt magyar tervgazdasági rendszer helyébe lépő, a Washingtoni Konszenzus kritika nélküli és nemzeti érdekeket háttérbe szorító átvételével járó termelési mód az optimális megoldás volt Közép-Kelet-Európában, különösen Magyarországon. Látva a társadalmi mozgolódásokat, amelyek a „nyakló nélkül átvett” neoliberais gyakorlat negatív következményei, így a szélsőjobb és a szélsőbal előretörését, ezért a magyar viszonyokra erőltetett neoliberais piacgazdasági és társadalmi modellt mindenképpen kritikával kell illetni.

² Berend T. Iván: *Nevelő megszorítások? Népszabadság*, 2012. október 21. (interjú, készítette R. Hahn Veronika). Érdekes megközelítés Berend T. akadémikus további (válság alatt is) EU-integrációt javasoló gondolata. Az interdependencia (lényegében a tagországok EU-tól van függősége) növekedése ugyanis egy konjunktúrában lévő világgazdasági régió és tagjai kapcsolatának velejárója, ahol a nemzeti gazdaságpolitikai mozgástér csökken. Ám amikor az EU-térségből országok kiesé-

Könyvvilág

séről, kilépéséről (dél-európai mediterrán térség) már forgatókönyvek léteznek, kérdéses, hogy a további EU-integrációnak milyen esélyei vannak, és főleg mi az értelme. Különösen egy negyed évszázada EU-integrációval küszködő, de változatlanul (sőt!) félperiférikus helyzetben lévő közép-európai ország számára. Berend T. Iván: *Europe in Crisis. Bolt from the Blue?* című könyvéből talán (Routledge Kiadó, UK, 2012) majd megismerhetjük verziójának mélyebb összefüggéseit is, főleg feltételezésének tudományos hátterét.

⁵ Martonyi Jánossal készült interjú. Origó Hírügynökség. Washington, 2012. október 19. Martonyi dr. nyilatkozata, több más hasonló megnyilatkozásával egyetemben, alkalmas lehet olyan politikai következtetések levonására, hogy a második Orbán-kormány, de főleg annak vezetője (és szűkebb szellemi holdudvara), és a kormány/Fidesz egyes csoportjai között törésvonalak, de mini-

mum hajszálrepedések vannak a politikai identitás meghatározása tekintetében, főleg a konzervatív eszmékhez viszonyodva. Lehet azonban, hogy a külpolitika – technikai – elterelő hadműveletéről van szó mindössze, vagyis az országra nehezedő külpolitikai nyomás és megítélés enyhítéséről, amely a Fidesz-kormány konzervatív, egyidejűleg EU-integrációt lazító törekvéseiből fakad.

⁴ Bár a recenziót író kutatói álláspontja a 19. századi felemelkedő orosz irodalom kulcsfigurájának, Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkijnek, a lélektani regény nagymesterének nézeteivel kacérkodik, miszerint „sohasem meríthetjük ki a teljes jelenséget, nem juthatunk el a kezdetéig és végéig... Az igazság fantasztikusabb mindannál, amit az emberi agy fel tud tételni és el tud képzelni.” Ez akár egy történelmi személyiségre, és az általa vitt, általa meghatározott történelmi korszakra is igaz lehet...